Islam and Health Journal
Babol University of Medical Sciences

دانشگاه علوم پزشکی بابل، نشریه اسلام و سلامت
دوره اول، شماره دوم، تابستان ۹۳، صفحه: ۶۲-۵۱

مراقبت و بهداشت چشم بر اساس منابع اسلامی (مطالعه موردی: سرمه)

دریافت مقاله: ۹۳/٤/۸ پذیرش مقاله: ۹۳/٦/١٤

نسیبه جوان (BSc)[۱]
مجتبی افشارنیا (PhD)[۲]
علیرضا محمدزاده (PhD)[۲]
حامد بیگلری (MSc)[۲*]

۱. مرکز تحقیقات و ارتقاء سلامت دانشگاه علوم پزشکی زاهدان، زاهدان، ایران
۲. مرکز تحقیقات و ارتقاء سلامت دانشگاه علوم پزشکی گناباد، گناباد، ایران

*نویسنده مسئول: حامد بیگلری، مرکز تحقیقات و ارتقاء سلامت دانشگاه علوم پزشکی گناباد، گناباد، ایران

تلفن: ۵۷۲۲۵۰۲۷ ۵۱ ۹۸+
فاکس: ۵۷۲۲۳۸۱٤ ۵۱ ۹۸+
Email: Biglari.h@gmu.ac.ir

چکیده

سابقه و هدف: چشم ها از پیچیده ترین اعضای بدن انسان می باشند. همه ما هر روز بدون توجه به این امر ساعت ها موضوعات مختلف را تماشا می کنیم و صحنه های زیبای طبیعت را می نگریم و خود را از خطرات احتمالی اطراف خود حفظ می کنیم. این عضو ظریف به دلیل مواجهه زیاد با محرک های بیرونی بیش از سایر اعضای بدن در معرض آسیب می باشد و به مراقبت بیشتری نیز نیاز دارد. در این مقاله به مطالعه موردی نقش استفاده از سرمه در مراقبت و بهداشت چشم بر اساس منابع اسلامی پرداخته شده است.

مواد و روش ها: چگونگی مراقبت از چشم بحث نوپدید و امروزی نبوده و از گذشته به آن پرداخته می شده است. عطف توجه به این موضوع را می توان در ظهور اسلام و در سیره مبلغین آن، معصومین (علیه السلام) برترین عالمان دنیوی و مظهر پاکی و تندرستی در توصیه به استفاده از مواد طبیعی نافع چشم بخصوص سُرمه (إثمد، کاجل، کحل) در احادیث معتبر مشاهده نمود. لذا این مطالعه با هدف تحقیق در سیستم سلامت از طریق بررسی های کتابخانه ای منابع اسلامی و علمی پیرامون استعمال سُرمه انجام و نتایج حاصل ارائه شد.

یافته ها: اگر سرمه از منبع مطمئن تهیه شده باشد تسکین دهنده، محافظ چشم در برابر انعکاس نور آفتاب، درمان کننده عفونت های چشمی و آرایش کننده طبیعی مژه های چشم می باشد که در بیش از ۷۰ حدیث و روایت معتبر بر استفاده و اصول استفاده صحیح از آن تأکید شده است. اما در صورتی که آغشته به آلاینده های پر غلظت نظیر سرب، نیکل و کادمیوم و به خصوص میکروبی باشد خود از متضرر کننده های چشم است.

نتیجه گیری: استفاده صحیح از سرمه چشم بسیار نافع است اگر از منبع سالم و مطمئن تهیه شده باشد.

واژگان کلیدی: بهداشت چشم، مراقبت چشم، سرمه، کحل، کاجل، إثمد

مقدمه

چَشم یا چِشم عضو بارز اولین حس از حواس پنجگانه یعنی بینایی است و دارای اجزای پلک، مژه، ملتحمه، صلبیه، قرنیه، مردمک، عنبیه، زجاجیه، عدسی، زلالیه، شبکیه و مشمیه می باشد (۱). چشم ها یکی از پیچیده ترین اعضای بدن انسان می باشند که حدود ۸۵ درصد از معلومات انسان توسط بیش از ۲ میلیون بخش فعال در آن گردآوری می شوند. ماهیچه های چشم از قوی ترین عضلات بدن و ۱۰۰ برابر قوی تر از مقدار لازم برای عملکرد آن می باشند و از عجایب خلقت است (۲). چشم ها تنها قسمتی از بدن هستند که می توانند در هر زمانی از شب یا روز بدون هیچ استراحتی صد درصد فعال باشند. این عضو به تنهایی بیش از ۶۵ درصد مسیر های منتهی به مغز را استفاده می کند و می توانند به سرعت صد ها ماهیچه و اندام بدن را فعال نماید (۳). این حجم عظیم فعالیت و نیاز ادراکی فراوان انسان به آن، توجه و احتیاط فراوانی را در خصوص سلامت و بهداشت آن از گذشته های بسیار دور به خصوص در دوران صدر اسلام به خود معطوف ساخته است (۵و۴). بهداشت و سلامت بینایی انسان در نتیجه قدرت بصری آن به بسیاری عوامل درونی از جمله تغذیه صحیح تا اثر عوامل خارجی نافع نظیر استفاده از انواع مرهم ها وابسته می باشد. یکی از عوامل خارجی متأثر بر سلامت و بهداشت چشم استفاده از مواد و ترکیبات موجود در طبیعت نظیر سُرمه (Surma or Kohl or Kajal) است (۶). یکی از انواع سرمه، مخلوط دوده و ترکیبات دیگر است که عمدتاً در بین زنان و با گسترش کمتر در بین مردان در خاورمیانه، آفریقای شمالی، جنوب صحرای آفریقا و جنوب آسیا با اسامی کحل و کاجل (در واژگان عربی)، سورمه (در واژگان آسیایی) و در بسیاری مناطق آفریقا تحت کولی استفاده می شود (۷). نوع خاص و کهن تر آن که در روایات و احادیث اسلامی به استفاده از آن بسیار اشاره شده، سنگ سرمه یا إثمد می‌باشد که از نوعی سنگ بسیار براق و درخشان تهیه می شده است. پودر آن سیاه خالص نیست و تقریباً سرمه ای رنگ می‌باشد نام سرمه نیز بر همین اساس بر آن نهاده شده است (۸). از گذشته تا به امروز بشر از مواد رنگ کننده پلک و مژه های چشم ها نظیر سرمه عمدتاً با اهداف آرایشی و زیبایی بهره می برده است (۹). در سال‌های اخیر با توجه به بحث ارتقاء سطح سلامت و بهداشت فردی، توجه بسیاری از شرکت های بزرگ تولید کننده مواد آرایشی به برخی اجزاء مواد مصرفی و حتی الامکان بهبود و یا اصلاح آنها توسط فرآوری آن مواد با ویتامین ها و ... جلب شده است (۱۰). لذا ما بر آن شدیم که پیرامون مواد آرایش کننده چشم یعنی خط چشم صنعتی امروز و سنتی گذشته به نام سرمه از مواد

[Downloaded from iahj.ir on 2026-09-07]

آرایشی بسیار رایج در بین افراد جامعه به خصوص بانوان جوان، تحقیقی علمی و نظری داشته باشیم. چرا که بررسی این نکته که در برخی مقالات استفاده از سرمه را ناسالم و غیر بهداشتی خوانده اند خود از چند جنبه در خور توجه و نگاه ریزبینانه می‌باشد.

اول اینکه این ماده برگرفته از طبیعت است و انسان نیز زاده طبیعت و طبعاً اگر زیانی نیز داشته باشد به مراتب کمتر از انواع صنعتی جایگزین آن خواهد داشت. علت اینکه برخی صنایع و شرکت ها علیه استفاده از سرمه تبلیغات سوء می کنند را می توان اینگونه توجیه کرد که استفاده از لوازم آرایشی و بهداشتی در بین کشور های منطقه خاورمیانه زیاد است رواج استعمال سرمه یک مانع و رقیب تجاری ارزان قیمت در برابر پیشرفت آنها خواهد بود. از نظر مصرف مواد آرایشی، کشور ایران در جایگاه دوم خاورمیانه و رتبه هفتم دنیا بعد از کشور عربستان قرار دارد. از طرف دیگر بنا به سنت، نقل و سفارش گذشتگان استفاده از سرمه عموماً معطوف به کشور های خاورمیانه و حاشیه آن است (۱۱).

دوم اینکه تحقیقات متعدد در کشور های در حال توسعه و توسعه‌یافته آلودگی مواد آرایشی صنعتی حتی بزرگ ترین و معروف ترین آنها نظیر شرکت مای (May) را تأیید کرده اند. در نتایج آنها عنوان شده بیش از ۳۳۰ ترکیب شیمیایی سمی و عصبی در مواد آرایشی صنعتی وجود دارد و استفاده مداوم از لوازم فوق موجب جذب سالانه دو کیلو و ۲۳۳ گرم مواد شیمیایی به بدن می شود، حتی در یافته های آنها اعلام شده است که مارک های معروف به شدت آلوده تر از مارک های ناشناخته هستند (۱۲). اکثر زنان در طول عمر خود بیش از ۵۳ نوع مارک مختلف لوازم آرایشی و بهداشتی استفاده می کنند و این موضوع خود تایید کننده افزایش خطرات ناشی از مصرف آن مواد می باشد (۱۳). سازمان غذا و داروی آمریکا به عنوان یکی از معتبر ترین سازمان تصویب و مجری قوانین بهداشتی محدودیتی در میزان فلزات سنگین به خصوص سرب در مواد آرایشی تعیین نکرده است و این خود از دلایل وجود فلزات سنگین با مقدار زیاد در لوازم آرایشی می باشد (۱۴) و دیگر اینکه اگر سرمه محتوی عناصر آلاینده می باشد چرا شرکت های معتبر تولید کننده لوازم آرایشی آن را به صورت مداد و یا پودر های مارک دار با اسامی دیگر تولید و به فروش می رسانند و در نهایت اینکه امروزه علم هر چه توسعه و گسترش می یابد به تجربیاتی که در طی سال ها گذشتگان آن را کسب کرده اند بیشتر به باور رسیده و بر آنها ادله علمی می نهد. اگر در دهه حاضر بعضی از محققین سرمه را محتوی برخی عناصر غیر بهداشتی می دانند یقیناً منظور آنها سرمه های فعلی می باشد که با روش های ناسالم تهیه و عرضه می شوند. لذا در ادامه با هدف تجزیه تحلیل موضوع و اینکه چرا ائمه عالمه اطهار (ع) سرمه را مفید دانسته و توصیه کرده اند و اینکه سرمه مد نظر آنها دارای چه ویژگی هایی بوده است با استناد به منابع علمی و دینی اسلامی به تفسیر مسائل پیرامون آن در بهداشت و مراقبت چشم پرداخته می شود.

مواد و روش ها

در این مطالعه توصیفی-کتابخانه ای پس از مشاهده درصد بالای گرایش به استفاده از مواد آرایشی چشمی در میان اقشار جامعه امروزی کشور عزیزمان ایران و توجه به این مطلب که پند گذشتگان در این خصوص چگونه بوده است، به احادیث اسلامی که شالوده اعتقادی ما را تشکیل می دهند به عنوان یک منبع معتبر و قابل قبول مراجعه و پس از بررسی عناوین بهداشتی و مراقبتی موجود در آنها موضوع بهداشت و سلامت چشم با دقت در سیره نبی اکرم (ص) و معصومین (ع) انتخاب، تحلیل و تفسیر گردیدند. سرانجام پس از مشهود شدن کاربرد نافع و برجسته سرمه در سیره و نصایح آن عزیزان بزرگواران که خود اسوه پاکی و تندرسی و دانایی بوده اند و همچنین با جستجو در منابع معتبر آنلاین و کتب مرجع موافق و مخالف موضوع تا حد امکان آنها را یکپارچه ساخته و با هدف شناخت نوع و خصوصیات سرمه توصیه شده، یافته ها و نتایج به صورت تحقیق در نظام سلامت تجمیع و در ادامه آورده شدند.

یافته ها

از سرمه به عنوان حفاظی در برابر بیماری های چشمی، برای سیاه کردن پلک ها و به عنوان آرایشی برای مژه ها از گذشته تا به امروز استفاده می شود (۸و۷). سیاه کردن اطراف چشم ها تسکین دهنده چشم در برابر انعکاس نور آفتاب می باشد، مسلماً یکی از علل استفاده از آن در گذشته و به خصوص در نواحی جغرافیایی با انعکاس نور زیاد، همین مطلب بوده به طوری که می توان اثر آن را بر کاهش انعکاس نور و اشعه فرابنفش به مشابه عینک آفتابی طبیعی دانست (۱۵و۷). استفاده از سرمه، چشم را از آلودگی میکروبی وارد به چشم از طریق گرد و غبار محافظت می کند و آن را را خُنک و پاکیزه نگاه می دارد. همچنین موجب تسکین درد چشم های خسته می شود (۱۶).

استفاده زیاد از کامپیوتر و تابش مداوم امواج با طول موج کوتاه به خصوص اشعه X رایانه به سطح چشم موجب ایجاد نوعی خشکی چشم به نام بیماری سندرم بصری رایانه CVS (Computer Vision Syndrome) و پیامد آن خراشیدگی قرنیه در افراد می شود (۱). استفاده از سرمه می تواند به کاهش اثرات امواج الکترومغناطیسی و دیگر انرژی‌های مضر محیطی بر چشم کمک کند (۱۸و۱۷). از راز های دیگر درمانی سرمه، املاح سرب موجود در آن است. فلز فوق با تولید اکسید و ایفای نقش آنتی اکسیدان به دستگاه ایمنی بدن در مبارزه با باکتری های عامل التهاب چشم کمک می کند به خصوص در مناطقی که رفت و آمد مگس و یا مقدار گرد و غبار در هوا زیاد است اثر استفاده از سرمه مشهود می باشد (۱۹). در تحقیقی که توسط Sadatfar و همکاران وی به منظور بررسی آثار ضد میکروبی إثمد (سرمه) بر روی پنج نوع باکتری گرم مثبت و گرم منفی از عوامل بیماری های چشمی در محیط آزمایشگاهی انجام شده است مشخص شده که إثمد احمر، توانایی از بین بردن باکتری باسیلوس سوبتیلیس را داراست (۲۰). نرم کردن عضلات چشم و تسهیل در خون رسانی و مبارزه با پیرچشمی از خواص استفاده از سرمه می باشد، چربی‌های موجود در نوعی سرمه به نام چهار مغز که سرشار از مواد مغذی است و از خونریزی داخلی چشم نیز جلوگیری به عمل می آورد (۲۱). سرمه موجب جلوگیری از آب سیاه و آب مروارید می‌شود، آب ریزش چشم را بر طرف می‌کند، درد چشم را از بین می برد، به افزایش استقامت

[Downloaded from iahj.ir on 2026-09-07]

ماهیچه های چشم نیز کمک شایان می کند و همچنین برخی از عناصر ضروری را برای سلامت سلول های چشم فراهم می کند (۲۲و۱۸و۱۶). سرمه به رشد مو ها کمک می کند و از ریزش مو جلوگیری می کند (۲۲و۱۸). برخی از مردم به اشتباه سرمه را جهت درمان بیماری های چشمی نظیر خشکی یا آب مروارید استفاده می کنند. در این خصوص بهتر است توجه شود که استفاده از سرمه مطابق با احادیث معتبر اصولاً مربوط به مباحث پیشگیری از امراض می باشد نه درمان آنها (۱۸). در متن احادیث و بر اساس اعتقاد پزشکان طب سنتی کاربرد سرمه علاوه بر کمک به رشد مو ها، آب دهان را شیرین و گوارا می سازد (۲۳).

بر اساس تحقیقات انجام شده در فرانسه مشخص شده که استفاده از سرمه علاوه بر زیبایی، فواید درمانی زیادی دارد و از ابتلای چشم به بیماری های مختلف جلوگیری می کند (۲۴). گروهی کهنسال مصری و هندی سرمه را به عنوان مواد آرایشی استفاده می کردند، بعضی مادران پس از تولد نوزاد به منظور تقویت چشم وی از سرمه استفاده می کنند (۲۲). سرمه با رنگ سیاهی که به پشت پلک، مژه و ابرو می بخشد، جلوه و گیرایی چشم را بیشتر می کند از این رو برای مقاصد آرایشی استفاده می‌شود و این ماده همواره از ابزار آرایشی مورد توجه زنان در منطقه خاورمیانه و بین النهرین بوده است (۲۵). ایرانیان اعم از فروشندگان و مصرف کنندگان سرمه و حتی کسانی که از این ماده استفاده نمی کنند معتقدند که سرمه یک ماده آرایشی سالم و مقوی برای چشم می باشد و مصرف آن را توصیه می کنند (۶).

معمولاً سرمه های عربی از آنتی موان تری سولفید و سنگ معدن استیبنیت (Stibnite) معروف به إتمید (Ethmid) ساخته می شدند (۲۶). این سرمه ها گران و کمیاب بوده و به همین جهت به تدریج طی سال ها سولفید سرب یا گالن (Galena) که به اندازه استیبنیت دارای رنگ مشکی تیره و نمای درخشنده بود جانشین آن گردید (۲۷). در گذشته که مردم شب ها برای روشن کردن فضای منزل از چراغ های پیه سوز یا روغن کنتو حاصل از دانه گیاهی به نام بیدانجیل (کنتو) استفاده می کردند، سنگی را روی فتیله‌ای که آغشته به روغن و در حال سوختن بود، می‌گرفتند و از این طریق سرمه را تهیه می کردند (۲۴).

انواع دیگر سرمه را به خصوص در ایران از سوزاندن فندق، کرچک، بادام و یا دیگر دانه های روغنی، مغز استخوان گاو، یا ترکیب آنها (پسته، بادام، فندق و مغز استخوان گاو مشهور به چهار مغز) و به صورت دست‌ساز و صنعتی تهیه می کنند (۲۱). سرمه به خصوص نوع معدنی آن حاوی ترکیبات سولفید سرب (Pbs)، اکسید سرب (Pb_3O_4)، هماتیت (Fe_2O_3)، مگنتیت (Fe_3O_4)، اکسید روی (ZnO)، کربن غیر بلوری، کلسیت ($CaCO_3$)، ساسولیت (H_3BO_3)، کلسیت/ آراگونیت ($CaCO_3$)، سیلیکون عنصری، تالک ($Mg_3Si_4O_{10}(OH)_2$) مس (Cu_2O)، سولفید آنتیموان (Sb_2S_3)، ژئوتیت ($FeO(OH)$)، دولومیت $CaMg(CO_3)_2$، باریت ($BaSO_4$)، نمک یا هالیت ($NaCl$)، پارافین، کربن، نیتروژن، سیلیس، آهن، آلومینیوم، گوگرد و دیگر ترکیبات آلی غیر بلوری، می باشد (۳۰-۲۷و۷). به طور کلی یک نمونه سرمه دارای متوسط عناصر ۳۴٪ سرب، ۳۰٪ کربن، ۱۳٪ روی، ۹٪ بورون، ۴٪ کلسیم، ۴٪ آهن، ۲٪ سیلیکون و ۴٪ غیره می باشد (۲۹). استفاده از این ماده سابقه طولانی دارد به طوری که اولین استفاده کنندگان آن مردم مصر باستان حدود ۳۱۰۰ سال قبل از میلاد مسیح تحت عنوان چشم فراعنه و درک خاصیت میکروب کشی و حفاظت چشم ها از انعکاس شدید نور شن های بیابانی، آن بودند (۳۱). در زمان پادشاهی هخامنشیان در ایران نیز بین افراد سرشناس استفاده از آن جایگاه خاصی داشت (۳۲). در دوران صدر اسلام به خواص آن بسیار اشاره شده و معصومین (ع) از جمله افرادی بودند که بسیار از آن استفاده و آن را نیز به سایرین توصیه می کردند (۳۲). در کتاب «دعائم الاسلام» از پیامبر اسلام (ص) نقل شده است «انه امر بالا کتحال بالا ثمد و قال (صلی الله علیه وآله): علیکم به فانه مذهبهٔ لِلْقَذی مصفاهٔ للبصر» پیامبر اکرم (ص) سفارش کردند که مسلمانان با «إثمد» سرمه بکشند و ضمن تأکید بر این نوع از سرمه، فرمودند: سرمه به إثمد خار و خاشاک را خارج نموده و چشم را پاک می‌کند (۳۳). در روایت دیگری از آن حضرت: «علیکم بالا ثمد، فانه یجلو البصر و ینبت الشعر» سرمه (با إثمد) را ترک نکنید که باعث جلا و نورانیّت چشم و روئیدن مو ها می شود (۳۴).

در کتاب مصباح الزائر آورده شده است که: «ان النبی (ص) کان اذا سافر حمل معه خمسهٔ أشیاء: المرآهٔ و المکحلهٔ و المذری و السواک و المشط» پیامبر (ص) همواره در سفر ها پنج چیز همراه داشت؛ آینه، سرمه، چنگال، مسواک، و شانه (۳۵). «و کان لا یفارقه فی اسفاره قارورهٔ الدهن و المکحلهٔ و المقراض و المرآهٔ و السواک و المشط» پیامبر اسلام (ص) همیشه شش چیز در سفر همراه داشت ۱. شیشه کوچکی از روغن و کِرِم ۲. سرمه دان ۳. قیچی ۴. آینه ۵. مسواک ۶. شانه (۳۶). پیامبر اکرم (ص): «الکُحلُ فِی العَینَینِ یَجلُو البَصَرَ»: سرمه کشیدن چشمان، دیده را جلا می‌دهد (۳۷).

پیامبر اکرم (ص): «ثَلاثٌ یَزِدنَ فی قُوَّهِ البَصَرِ: الکُحلُ بِالإثمد، وَ النَّظَرُ إلَی الخُضرَهِ، وَ النَّظَرُ إلَی الوَجهِ الحَسَنِ» سه چیز، قدرت بینایی را افزون می کند: سرمه کشیدن به إثمد، نگریستن به سبزی و نگاه کردن به چهره زیبا (محرم) (۳۸). پیامبر اکرم (ص): «عَلَیکَ بِالکُحلِ؛ فَإِنَّهُ یُنبِتُ الشَّعرَ، و یَشُدُّ العَینَ»: بر تو باد سرمه؛ چرا که موی را بر می رویانَد و چشم را تقویت می کند (۳۹). پیامبر اکرم (ص): «عَلَیکُم بِالإثمد؛ فَإِنَّهُ مَنبَتَهٌ لِلشَّعرِ، مَذهَبهٌ لِلقَذی، مَصفاهٌ لِلبَصَرِ»: بر شما باد سرمه با إثمد؛ چرا که مایه روییدن مو، از میان رفتن آلودگی و صفا یافتن دیده است (۴۰). پیامبر اکرم (ص): «خَیرُ مَا اکتَحَلتُم بِهِ الإثمد؛ فَإِنَّهُ یَجلُو البَصَرَ، و یُنبِتُ الشَّعرَ»: إثمد، بهترین چیزی است که با آن، سرمه می کنید؛ چرا که دیده را جلا می دهد و مو بر می رویانَد (۴۱). پیامبر اکرم (ص): «اِکتَحِلوا بِالإثمد المُرَوَّحِ؛ فَإِنَّهُ یَجلُو البَصَرَ، و یُنبِتُ الشَّعرَ»: به سرمه إثمد خوشبو شده با مُشک، سرمه بکشید، که دیده را جلا می دهد و مو بر می رویاند (۴۲). پیامبر اکرم (ص) فرموده اند: «لا تکتحل بالنهار و انت صائم، اکتحل لیلاً الإثمد یجلو البصر و ینبت الشعر»؛ در روز به هنگامی که روزه هستی سرمه نکش، (بلکه) شب سرمه کن که باعث جلا و صفای چشم و رشد مو ها می شود» (۴۳). امام حسین (ع): «قالَ لی رَسولُ اللّهِ صلی الله علیه و آله: یا بُنَیَّ، نَم عَلی قَفاکَ یَخمَص بَطنُکَ، وَ اشرَبِ الماءَ مَصّا یَمرَأکَ أکلُکَ، وَ اکتَحِل وَ ترا

[Downloaded from iahj.ir on 2026-09-07]

یُضیئ لَکَ بَصَرُکَ، وَ ادَّهِن غِبّا تَتَشَبَّه بِسُنَّةِ نَبِیِّکَ»: پیامبر خدا به من فرمود: «فرزندم! به پشت بخواب تا شکمت کوچک شود، آب را به مکیدن بنوش تا خوردنت بر تو گوارا آید، به شمارِ دفعات فرد، سرمه بکش تا چشمانت روشن شود و یک روز در میان، روغن بزن تا به سنّت پیامبر خویش، عمل کرده باشی» (۴۴).

امام صادق (ع) فرموده اند: «الکُحلُ عِندَ النَّومِ أمانٌ مِنَ الماءِ؛ سرمه کشیدن در هنگام خواب، مایه ایمنی از آب [چشم] است» (۴۵). امام صادق (ع) فرموده اند: «من اخذ من اظفاره کل خمیس لم ترمد عیناه و من اخذ کل جمعة خرج من تحت کل ظفر داء و الکحل یزید فی ضوء البصر و ینبت الاشفار» هرکس ناخن هایش را هر هفته، روز پنج شنبه، بگیرد ناراحتی و دردی عارض چشمانش نمی شود! و اگر روز جمعه هر هفته این کار را انجام دهد از زیر هر ناخنی درد و بیماری خارج می شود، و سرمه باعث زیاد شدن نور چشم و رشد مژه ها می شود (۴۶).

امام صادق (ع) فرموده اند: «الکحل ینبت الشعر و یجفّف الدّمعه و یُعذِبُ الریق و یجلو البصر» سرمه (چهار فایده دارد): ۱. به رشد موها کمک می کند. ۲. از ریزش اشک زیاد (از حدّ معمول) جلوگیری می‌نماید ۳. آب دهان را گوارا می سازد. ۴. چشم را جلا می دهد (۴۷). امام صادق (ع) در حدیث دیگری فرموده‌اند که: «اربع یضئن الوجه: النظر الی الوجه الحسن، و النظر الی الماء الجاری، و النظر الی الخضرة و الکحل عند النوم» چهار چیز سبب نورانیّت سیمای انسان می‌شود: ۱. نگاه کردن (بدون قصد لذّت جنسی) به صورت زیبا (ی شخصی که به او محرم است) ۲. نگاه کردن به آب جاری ۳. نگاه به سبزه ۴. سرمه کشیدن به هنگام خواب (۴۸). امام صادق (ع) فرموده‌اند: « الکحل یزید فی ضوء البصر و ینبت الأشفار» سرمه نور چشم را زیاد می کند و باعث رشد مژه ها می شود (۴۹). امام صادق(ع) در روایت دیگری فرموده اند: «الإثمد یجلوا البصر و یقطع الدّمعة و ینبت الشعر» إثمد سبب جلای چشم، قطع ریزش زیاد اشک و رویش مو می‌گردد (۵۰).

امام صادق (ع): الکُحلُ یُنبِتُ الشَّعرَ، و یُجَفِّفُ الدَّمعَةَ، و یُعذِبُ الرّیقَ، و یَجلُو البَصَرَ» سرمه، مو را می رویاند، اشک ریزش را می‌خشکاند، آب دهان را گوارا می سازد و دیده را جلا می دهد (۵۱). در روایتی از امام صادق (ع) نقل شده «الکحل عند النوم امان الماء الذی ینزل فی العین» سرمه کشیدن به هنگام خواب، موجب امنیّت از آب (مروارید و مانند آن) است، که عارض چشم می گردد (۵۲). امام صادق (ع) فرمودند: « الکحل باللیل یطیّب الفم و منفعته الی اربعین صباحاً» سرمه کشیدن در شب سبب خوشبو شدن دهان می شود، و فایده آن تا چهل روز باقی است (۵۳). امام صادق (ع) در روایت دیگری فرموده اند: «علیکم بالکحل فانه یطیّب الفم و علیکم بالسواک فانّه یجلو البصر، قال قلت: کیف هذا؟ قال: لانه اذا استاک نزل البلغم فجلا البصر و اذا اکتحل ذهب البلغم فطیب الفم» سرمه را فراموش نکنید که باعث خوشبو شدن دهان می گردد و سعی کنید همواره مسواک کنید که سبب جلای چشم و روشنایی قدرت دید شما می شود! شخصی پرسید: چطور سرمه و مسواک این دو اثر را دارد؟ امام فرمود: زیرا بر اثر مسواک «بلغم» کم می شود و در نتیجه نور چشم زیاد می شود و هنگامی که سرمه می کشید «بلغم» کم می شود در نتیجه باعث خوشبو شدن دهان می گرد (۵۴و۵۲). امام صادق (ع) فرمودند: «الإثمد یجلو البصر و ینبت الشعر فی الجفن و یذهب بالدمعة» سرمه به إثمد سبب جلای دیدگان و تقویت مژه ها می شود و از ریزش زیاد اشک جلوگیری می کند (۵۵). در روایت دیگری از امام صادق (ع) می خوانیم: «این دعا را به هنگام سرمه کشیدن بخوانید: «اَللّهُمَّ اِنّی اَسْئَلُکَ بِحَقِّ مُحَمَّد وَ آلِ مُحَمَّد اَنْ تُصَلِّی عَلی مُحَمَّد وَ آلِ مُحَمَّد، وَ اَنْ تَجْعَلَ النُّورَ فی بَصَری وَ الْبَصیرَةَ فی دینی وَ الْیَقینَ فی قَلْبی وَالْاِخْلاصَ فی عَمَلی وَ السَّلامَةَ فی نَفْسی وَ السَّعَةَ فی رِزْقی و الشُّکْرَ لَکَ اَبَداً ما اَبْقَیْتَنی» می‌خواهم که: بر محمد و آل محمد درود فرستی و چشمانم را پر نور قرار دهی و مرا در دینم با بصیرت گردانی و یقین را در قلب و روحم نافذ گردانی و عملم را با اخلاص سازی و جسم و جانم را سالم گردانی و رزق و روزی ام را وسعت بخشی و تا زنده‌ام توفیق شکرگزاری نعمت ها را به من ارزانی داری» (۵۶).

امام صادق (ع) در روایت دیگری فرمودند: «مَن نامَ عَلی إثمد غَیرِ مُمَسَّکٍ أمِنَ مِنَ الماءِ الأسوَدِ أبَدا ما دامَ یَنامُ عَلَیهِ» هر کس باسرمه إثمد آمیخته ناشده با مُشک بخوابد، برای همیشه، تا زمانی که بر این حالت می‌خوابد از آبِ سیاه در امان می مانَد (۵۷). امام صادق (ع) در روایت دیگری فرمودند: «الکحل باللیل ینفع العین و هو بالنهار زینة» سرمه در شب برای چشم سودمند و در روز زینت است (۵۸). امام صادق (ع) در روایتی فرمودند: «الکحل یعذب الفم» سرمه آب دهان را شیرین می کند (۵۹). امام صادق (ع) در روایاتی فرمودند: «الکُحلُ یُعذِبُ الفَمَ» سرمه کشیدن، دهان را تَر و تازه می کند. «الکُحلُ بِاللَّیلِ یُطَیِّبُ الفَمَ، و مَنفَعَتُهُ إلی أربَعینَ صَباحا» سرمه کشیدن در هنگام شب، دهان را خوشبو می‌کند و منفعت آن تا چهل روز، استمرار می یابد. «عَلَیکُم بِالکُحلِ؛ فَإنَّهُ یُطَیِّبُ الفَمَ، و عَلَیکُم بِالسِّواکِ؛ فَإنَّهُ یَجلُو البَصَرَ. قالَ الرّاوی]: کَیفَ هذا؟ قالَ: لِأنَّهُ إذَا استاکَ نَزَلَ البَلغَمُ فَجَلا البَصَرَ، و إذَا اکتَحَلَ ذَهَبَ البَلغَمُ فَطَیَّبَ الفَمَ» بر شما باد سرمه، که دهان را خوشبو می کند؛ و بر شما باد مسواک، که دیده را جلا می دهد. [راوی] پرسید: چگونه؟ فرمود: زیرا چون مسواک زند، بلغم فرو نشیند و در پی آن، دیده جلا یابد؛ و چون سرمه کشد، بلغم برود و دهان، خوشبو شود (۶۰).

الکافی: «قُلتُ لِأبی عَبدِاللّه علیه السلام: إنَّ لَنا فَتاةً کانَت تَرَی الکَوکَبَ مِثلَ الجَرَّةِ. قالَ: نَعَم، و تَراهُ مِثلَ الحُبِّ. قُلتُ: إنَّ بَصَرَها ضَعُفَ. فَقالَ: أکحُلُها بِالصَّبِرِ وَ المُرِّ وَ الکافورِ أجزاءً سَواءً. فَکَحَلناها بِهِ فَنَفَعَها» به امام صادق علیه السلام گفتم: دختر جوانی داریم که ستاره را به سانِ کهکشان می بیند. فرمود: «خوب! و گاه نیز آن را به سان یک دانه می‌بیند. گفتم: چشمش ضعیف شده است. فرمود: «آن را به گیاه سبر و تلخه و کافور، به سهم های برابر، سرمه کن. وی را بدان چیز ها سرمه کردیم و برایش سودمند افتاد (۶۱). «عَن عُمَرَ بنِ تَوبَةَ عَن أبیهِ عَنِ الصّادِقِ علیه السلام أنَّ رَجُلاً شَکا إلَیهِ بَیاضا فی عَینِهِ، و وَجَعا فی ضِرسِهِ، و رِیاحا فی مَفاصِلِهِ، فَأمَرَهُ أن یأخُذَ فُلفُلاً أبیَضَ و دار فُلفُل، مِن کُلٍّ واحِدٍ وَزنَ درهَمَینِ، و نُشادُرا جَیِّدا صافیا وَزنَ درهَمٍ، وَ اسحَقها کُلَّها وَ انخُلها، وَ اکتَحِل بِها فی کُلِّ عَینٍ ثَلاثَةَ مَراوِدَ، وَ اصبِر عَلَیها ساعَةً؛ فَإنَّهُ یَقطَعُ البَیاضَ، و یُنَقّی لَحمَ العَینِ، و یُسَکِّنُ الوَجَعَ بِإذنِ اللّه تَعالی، فَاغسِل عَینَیکَ بِالماءِ البارِدِ وَ أتبِعهُ بِالإثمد» از عُمر بن توبه، از پدرش، درباره امام صادق

[Downloaded from iahj.ir on 2026-09-07]

علیه السلام نقل شد که مردی نزد آن حضرت از سفیدی ای در چشمش، دردی در دندانش و بادی در مفصل هایش اظهار ناراحتی کرد. امام علیه‌السلام به او فرمود که قدری فُلفُل سفید و قدری دار فلفل، از هر کدام به وزن یک درهم، و نیز به وزن یک درهم، نشادر بر دارد. [سپس فرمود:] همه اینها را بساب و غربال کن و در هر چشمی از این مخلوط، سه میل سرمه کن و دَمی آن را نگه دار که به اذن خداوند عزوجل، سفیدی را ریشه‌کن می کند، گوشت چشم را تمیز می کند و درد را تسکین می‌دهد. پس چشمانت را با آب سرد بشوی و در پیِ آن، با سرمه سیاه، سرمه کن (۶۳و۶۲).

علّامه حسام الدین هندی در کتابش از حضرت علی (ع) چنین نقل می کند: «علیکم بالإثمد فانه منبتهٔ للشعر مذهبهٔ للقذاء مصفاهٔ للبصر» سرمه إثمد باعث رشد مو، از بین برنده خار و خاشاک های داخل چشم و موجب صفای دیدگان است (۶۴). امام رضا (ع) فرموده اند: «من کان یؤمن باللّه و الیوم الاخر فلیکتحل» کسی که ایمان به خداوند و روز قیامت دارد (و مبدأ و معاد را پذیرفته) مستحب است که سرمه بکشد (۵۳). امام رضا (ع) فرموده اند: «من اصابه ضعف فی بصره فلیکتحل سبعهٔ مراود عند منامه من الإثمد» هر کس ناراحتی و ضعفی در چشم خویش احساس می‌کند به هنگام خواب هفت بار سرمه بکشد، چهار بار در چشم راست و سه بار در چشم چپ (۶۵).

امام رضا (ع) به یکی از اصحابش فرموده است: «اکتحل، فعرض انه لا یحبّ الزینهٔ فی منزله فقال: اتق اللّه و اکتحل و لا تدع الکحل» سرمه بکش. وی به حضرت عرض کرد: دوست ندارد خویش را در منزل زینت کند امام فرمود: تقوای الهی را پیشه کن (از سخن امام معصوم سر پیچی نکن) و سرمه بکش و آن را ترک نکن (۶۶). امام رضا (ع) فرموده اند: «علیک بالا ثمد، فانه یجلو البصر و ینبت الاشفار و یطیب النکههٔ و یزید فی الباه»؛ سرمه را فراموش نکن زیرا باعث جلا و زیاد شدن نور چشم و رویش مژه ها و خوشبو شدن دهان و تقویت قوّه شهوت است (۵۳).

الکافی: «رَآنی أبُوالحَسَنِ علیه السلام بِخُراسانَ و أنَا أشتَکی عَینی، فَقالَ: لا أدُلُّکَ عَلی شَیءٍ إن فَعَلتَهُ لَم تَشتَکِ عَینَکَ؟ فَقُلتُ: بَلی. فَقالَ: خُذ مِن أظفارِکَ فی کُلِّ خَمیسٍ. قالَ: فَفَعَلتُ، فَمَا اشتَکَیتُ عَینی إلی یَومَ أخبَرتُکَ» امام رضا (ع) مرا در خراسان دید، در حالی که چشم درد داشتم. فرمود: یا می خواهی تو را به کاری رهنمون شوم که اگر آن را انجام دهی، چشمانت درد نکند؟ گفتم: چرا، فرمود: در هر روز پنج شنبه، قدری از ناخن‌هایت بگیر. راوی گوید: من آن کار را انجام دادم و از آن پس تا امروز که این روایت را نقل می کنم، به چشم درد، مبتلا نشده ام (۶۷). الکافی: «عَن ابنِ أبی عُمَیرٍ، عَن سُلَیمٍ مَولی عَلیِّ بنِ یَقطینٍ أنَّهُ کانَ یَلقی مِن رَمَد عَینَیهِ أذیً، قالَ: فَکَتَبَ إلَیهِ أبُوالحَسَنِ علیه السلام ابتداءً مِن عِندِهِ: ما یَمنَعُکَ مِن کُحلِ أبی جَعفَرٍ علیه السلام؛ جُزءٌ کافورٍ رَباحِیٌّ و جُزءُ صَبِرٍ أصقوطری، یُدَقّانِ جَمیعا و یُنخَلانِ بِحَریرهٍ یُکتَحَلُ مِنهُ مِثلَ ما یُکتَحَلُ مِنَ الإثمد، الکَحلَهُ فِی الشَّهرِ تَحدُرُ کُلَّ داءٍ فِی الرَّأسِ و تُخرِجُهُ مِنَ البَدَنِ. قالَ: فَکانَ یَکتَحِلُ بِهِ، فَمَا اشتَکی عَینَیهِ حَتّی مات» از سلیم، وابسته علی بن یقطین، نقل شده که وی (احتمالاً علی بن یقطین)، از درد چشم در رنج بود. پس امام کاظم علیه السلام، خود و بی آن که وی، اطّلاعی داده باشد یا پرسیده باشد، برای وی چنین نوشت: «چه چیز تو را از سرمه ابو جعفر (امام باقر علیه السلام) باز می دارد؟ یک سهم کافور رباحی، یک سهم سبر اصقطری که با هم آرد و بر پارچه ای حریر، غربال می شوند و به همان اندازه که از سنگ سرمه، بر چشم کنند، از این مخلوط نیز چشم را ماهی یک بار، سرمه کند تا هر دردی را که در سر هست، فرود آورد و از بدن، بیرون بَرَد». وی (ابن یقطین)، به این مخلوط سرمه می کرد و از آن پس تا زنده بود، چشم درد نداشت (۶۸).

امام ششم شیعیان جهان (ع) از پیامبر اسلام (ص) چنین روایت می‌کند «اتی النبی (ص) اعرابی یقال له «قلیب» و کان رطب العینین، فقال له رسول اللّه (ص): آری عینیک رطبتین یا قلیب، قال: نعم یا رسول اللّه، همان کماتری ضعیفتان، قال: علیک بالا ثمد، فانه سرجین العین» یکی از عرب های جاهلیّت به نام «قلیب» که ناراحتی چشمی داشت و چشمانش دائماً مرطوب بود، خدمت پیامبر اسلام (ص) رسید. حضرت به او فرمود: ای قلیب! چشمانت را مرطوب می بینم. قلیب گفت: بله، ای پیامبر خدا! چشمانم همانطور که فرمودید بیمار و ضعیف است. حضرت فرمود: إثمد را فراموش نکن. سرمه به منزله کود چشم محسوب می شود (۶۵). امام باقر (ع) فرمودند: «الاکتحال بالإثمد ینبت الاشفار و یحدّ البصر و یعین علی طول السجود» سرمه کشیدن با إثمد موجب رشد مژه ها می‌شود و چشم را تیزبین می کند و به عبادت و شب زنده داری کمک می نماید (۵۳). امام باقر (ع): «الاِکتِحالُ بِالإثمد یُطَیِّبُ النَّکهَهَ، و یَشُدُّ أشفارَ العَینِ» سرمه کشیدن به إثمد، بوی را خوش می سازد و مژه گاه ها را استحکام می بخشد (۶۹و۶۰).

مطابق با این روایت، سرمه علاوه بر آثار مادّی، اثرات معنوی نیز دارد. امام باقر (ع) فرمودند: «الاکتحال بالا صمد یطیب النکههٔ و یشدّ اشفار العین» سرمه کشیدن به إثمد دهان را خوشبو و مژه ها را محکم و قوی می کند (۵۵). به نقل از ذُریح (طبّ الأئمّهٔ علیهم السلام) «شَکا رَجُلٌ إلی أبی جَعفَرٍ الباقِرِ علیه السلام بَیاضا فی عَینِهِ، فَقالَ: خُذ توتیا هِندِیٌّ جُزءا و إقلیمیَا الذَّهَبِ جُزءا، و إثمد[ا] جَیّدا جُزءا [وَ] لیَجعَل جُزءا مِنَ الهَلیلَجِ الأصفَرِ، و جُزءا مِن مِلحٍ أندَرانِیٍّ، وَ اسحَق کُلَّ واحِدٍ مِنها عَلی حِدَهٍ بِماءِ السَّماءِ، ثُمَّ اجمَعهُ بَعدَ السَّحقِ فَاکتَحِل بِهِ؛ فَإنَّهُ یَقطَعُ البَیاضَ، و یُصَفّی لَحمَ العَینِ و یُنَقّیهِ مِن کُلِّ عِلَّهٍ بِإذنِ اللّه ِعزوجل» مردی نزد امام باقر علیه‌السلام از سفیدی ای در چشمش اظهار ناراحتی کرد. فرمود: قدری توتیای هندی، قدری جوش کوره (ریم) سیم و زر و قدری سنگ سرمه مرغوب بردار و سهمی هلیله زرد و سهمی نیز نمک ترکی (نمک بلور) [همراه آن] بردار و هر یک از آنها را جداگانه در آب باران، خوب بساب و سپس، همه را پس از ساییدن به هم درآمیز و از آن سرمه ساز. این [کار]، به اذن خداوند عزوجل، سفیدی عارض بر چشم را از میان می بَرَد، گوشت چشم را تصفیه می کند و از هر بیماری ای می پالاید (۷۲-۷۰). از روایات مذکور اهمیّت فوق العاده سرمه و آثار و فوائد مختلف و فراوان مادّی و معنوی آن روشن شد. در زمینه آداب سرمه کشیدن به سه دسته تقسیم‌بندی می گردد: ۱. روایات زمان سرمه کشیدن ۲. روایات مقدار و تعداد دفعات سرمه کشیدن ۳. روایات نوع میل و مادّه ۴. دعاهای هنگام سرمه کشیدن. در ادامه به ذکر مثال هایی از آنها اشاره می شود:

[Downloaded from iahj.ir on 2026-09-07]

۱. زمان سرمه کشیدن: زمان مناسب برای سرمه کشیدن شب و موقع خواب است، این مطلب در روایات فوق به خوبی مشهود می باشد ضمناً از روایت فوق بر می آید که کسانی که می خواهند به منظور زینت و آرایش از سرمه استفاده کنند در روز سرمه بکشند و کسانی که هدفشان از سرمه آثار جسمی و روحی و خلاصه سلامت روح و جسم است، در شب سرمه بکشند، به طوری که بر طبق برخی روایات ذکر شده پیامبر (ص) همواره شب هنگام موقع خواب این سنّت اسلامی را انجام می دادند (۴۴).

۲. تعداد دفعات سرمه کشیدن: امام صادق (ع) از پدرانش (علیهم السلام)، چنین نقل می کند: «کان للنبی مکحلهٔ یکتحل منها فی کل لیلهٔ ثلاث مراود فی کل عین عند منامه» پیامبر اسلام (ص) سرمه‌دانی داشت که هر شب به هنگام خواب از آن سرمه دان سه بار در هر یک از چشمانش می کشید (۷۳). امام صادق (ع) در حدیث دیگری از پدرانش (علیهم السلام) چنین نقل می کند: «انه کان اکثر کحله باللیل و کان یکتحل ثلاثهٔ افراد فی کل عین» پیامبر اسلام (ص) غالباً شب ها سرمه می‌کرد و در هر چشمش سه بار سرمه می کشید (۶۶). امام رضا (ع) از پدرانش چنین نقل می کند: «من اکتحل فیلوتّر، من فعل فقد احسن و من لم یفعل فلیس علیه شیء (۷۴)» کسی که سرمه می کشد سعی کند عدد فرد را انتخاب کند (یعنی یک بار یا سه بار یا پنج بار،... نه عدد زوج) البتّه این انتخاب مستحب است و ترک آن هم مشکلی ندارد (۶۶).

در کتاب مکارم الاخلاق در مورد سرمه کشیدن پیامبر اسلام (ص) چنین آمده است: «یکتحل فی عینه الیمنی ثلاثاً و فی الیسری ثنتین و قال: من شاء اکتحل ثلاثاً و کل حین و من فعل دون ذلک او فوقه فلا حرج» حضرت رسول اکرم (ص) در چشم راستش سه بار و در چشم چپش دو بار سرمه می کشید و می فرمود: هر کس دوست دارد هر زمانی سه بار سرمه بکشد و اگر بیش از سه بار یا کمتر از سه بار هم بکشد مشکلی نخواهد داشت (۷۵). امام صادق (ع) می فرمایند: «کان رسول اللّه (صلی الله علیه وآله) یکتحل بالإثمد اذا آوی الی فراشه و تراً و تراً» سنّت و سیره پیامبر اسلام (ص) این بود که به هنگام خواب با إثمد سرمه می کشید و در تعداد دفعات سرمه کشیدن، عدد فرد را انتخاب می کرد (۷۶).

پیامبر اسلام (ص) می فرمایند: «اکتحلوا و تراً و استاکوا عرضاً» به هنگام سرمه کشیدن عدد فرد را انتخاب کنید و مسواک را از عرض دندان‌ها بزنید (۵۵). امام صادق (ع) می فرماید: «ان رسول اللّه (صلی الله علیه وآله) کان یکتحل قبل ان ینام اربعاً فی الیمنی و ثلاثاً فی الیسری» پیامبر اسلام (ص) قبل از خواب چهار بار در چشم راست و سه بار در چشم چپ سرمه می کشید (۵۸). امام صادق (ع) از پدرانش (علیهم السلام)، از رسول خدا (ص) چنین نقل می کند: «من اکتحل فلیوتر و من تجمّر فلیوتر و من استنجی فلیوتر و من استخار اللّه فلیوتر» در این امور چهار گانه، عدد فرد را انتخاب کنید: سرمه کشیدن، رمی جمرات، استنجاء و استخاره (۶۶). امام حسین (ع) می‌فرمایند: «قال رسول اللّه (صلی الله علیه وآله) یا بنی اکتحل و تراً یضیء لک بصرک» پیامبر (صلی الله علیه وآله) به من فرمود: فرزندم در سرمه عدد فرد را انتخاب کن تا نور چشم تو به سبب آن زیاد شود (۷۷). نتیجه این که: آنچه در تعداد دفعات سرمه کشیدن مهم است، انتخاب عدد فرد است؛ امّا مقدار دقیق آن برای افراد مختلف متفاوت است، بدین جهت در بعضی از روایات فوق که تعداد دفعات سرمه کشیدن مشخّص شده، عددهای مختلفی ذکر شده است.

۳. نوع سرمه و جنس میل آن: در روایات فوق مشاهده می‌شود که در بسیاری از روایات بر سرمه «إثمد» تأکید شده است. بنابراین شایسته است این نوع سرمه مورد استفاده قرار گیرد. سرمه إثمد «إثمد» سنگ معروفی است که از آن سرمه گرفته می شود و به نام «سرمه إثمد» نامیده می شود، همه علماء اهل لغت اتّفاق نظر دارند، امّا این که معدن این سنگ کجاست، اختلاف نظر وجود دارد. در مجمع البحرین آمده است: «إثمد سنگی است که به وسیله آن سرمه می کشند و معادن آن در مشرق است، و برخی معتقدند معادن آن در اصفهان است» (۷۸). دهخدا در لغت‌نامه خویش می گوید: «إثمد سنگ سرمه است و آن سنگی است که از مغرب و نیز از اصفهان می آورند و بهترین آن، سنگ سرمه اصفهان است (۷۹). علّامه مجلسی (رحمه الله) می گوید: إثمد سنگ سیاهی است که معدن آن اصفهان و اطراف آن است (۸۰) و صاحب حدائق معتقد است: «این نوع سرمه در مکّه مکرّمه یافت می شود (۸۱). به این مطلب که بهترین نوع سرمه، سرمه إثمد است در روایات تصریح شده است.

بیهقی در کتابش از سعید بن جبیر نقل می کند که ابن عباس گفت: قال النبی (صلی الله علیه وآله): «البسوا من ثیابکم البیض و کفنوا فیها موتاکم و من خیر اکحالکم الإثمد انه یجلو البصر و ینبت الشعر» لباسهایتان را از پارچه های سفید انتخاب کنید و مردگانتان را در پارچه‌های سفید کفن نمائید و سرمه‌هایتان را از إثمد، که بهترین نوع سرمه است برگزینید، که سرمه إثمد باعث جلای چشم و رشد مو ها می گردد (۸۲). در مورد جنس «میل» سرمه و جنس «سرمه دان» در روایتی وجود دارد: حسن بن جهم می گوید: «ارانی ابوالحسن (علیه السلام) میلاً من حدید و مکحلهٔ من عظام فقال: هذا کان لابی الحسن (علیه السلام) فاکتحل به فاکتحلت» امام هشتم (علیه السلام) سرمه دانی که از استخوان و میل آن که از آهن ساخته شده بود را به من نشان داد و فرمود: این از پدرم امام موسی کاظم (علیه السلام) بوده است با این سرمه بکش، سپس من با آن سرمه کشیدم (۸۳).

٤. دعاهای هنگام سرمه کشیدن: بی شک ارتباطی بین اعمال و دعا هایی که به هنگام آن اعمال مستحب شمرده شده وجود دارد. بدین جهت توجّه به مضمون این دعا ها در خور اهمیّت است از جمله دعاها می توان به روایتی از حضرت رضا (ع) اشاره کرد؛ که فرموده اند: «هر زمان خواستی سرمه بکشی، میل سرمه را در دست راست بگیر و داخل سرمه دان کن و در آن هنگام «بسم اللّه» بگو و هنگامی که خواستی سرمه را به چشمت بکشی این دعا را بخوان: «اَللّهُمَّ نَوِّرْ بَصَری وَ اجْعَلْ فِیهِ نُوراً اَبْصُرُ بِه حَقَّکَ، وَ اهْدِنِی اِلی طَرِیقِ الْحَقِّ وَ اَرْشِدْنی اِلی سَبِیلِ الرَّشادِ، اَللّهُمَّ نَوِّر عَلَیَّ دُنْیایَ وَ آخِرَتی» پروردگارا! چشمانم را (به وسیله این سرمه) نورانی گردان و در چشمانم نوری قرار ده (که نه تنها اشیاء مادّی به وسیله آن قابل رؤیت باشد، بلکه بتوانم با آن) حقّ تو را ببینم. (خدایا!) مرا به راه حق هدایت بنما و به راه رشد ارشاد فرما. پروردگارا! دنیا و آخرتم را نورانی و روشن گردان (۸۳). مرحوم طبرسی، در کتاب مکارم الاخلاق، در بیان آداب پیامبر اسلام (ص) می گوید: علاّمه

[Downloaded from iahj.ir on 2026-09-07]

مجلسی روایت زیر را از یکی از معصومین (ع) نقل می کند: «و طین قبر الحسین شفاء من کل داء و الاکتحال بالا ثمد سراج العین و لیکن اربعاً فی الیمین و ثلاثاً فی الیسار عند النوم» تربت قبر (مطهّر) امام حسین (ع) شفاء هر درد و سرمه إثمد باعث پرنور شدن چشم است و مستحب است به هنگام خواب چهار بار در چشم راست و سه بار در چشم چپ کشیده شود (۸۴).

امروزه تحقیقات بر شناخت ترکیبات و کشف اسرار موجود در سرمه نشان می دهند که اغلب نمونه های آن حاوی مقادیر قابل ملاحظه ای سرب، آلومینیوم کافور و جوهر نعناع می باشد (۸۵). محققین عقیده دارند که یکی از خواص درمانی استفاده از سرمه، فعالیت ضد میکروبی املاح با غلظت اندک فلز سنگین سرب موجود در آن می باشد. اما با این وجود همچنان باید در نوع و محل تهیه سرمه دقت کرد چرا که نتایج مربوط به آزمایش قرنیه های چشمی که در معرض سرب قرار گرفته اند نشان می‌دهد که ارتباط طولانی مدت جسم انسان با مقادیر زیاد سرب موجب عدم تعادل حضور فلزات ضروری از جمله کلسیم، آهن، مس و روی در بدن شخص خواهد شد. اثر سرب بر مقدار این کاتیون ها می تواند در اتصال به جایگاه های معمولی آنها که مشابه با عمل فیزیولوژیک عنصر کلسیم در بدن بوده رقابت کرده و با جایگزینی سرب موجب بروز پوکی استخوان در انسان گردد (۸۶). سرب فلزی است خاکستری کمی مایل به آبی که بنا بر تحقیقات علمی مشخص شده که سرب در نسوج بدن، جذب پروتئین‌ها می‌شود و بیشترین اثر سمی خود را بر مغز و اعصاب وارد می کند (۸۷). دقت کنید در مواردی که سنگ سرمه از منابع نامرغوب و بدون احتیاط تهیه شده باشد، بیش از نصف وزن آن را سولفید سرب تشکیل می دهد و از این موارد به شدت باید اجتناب ورزید (۸۸و۲۸). استفاده از سرمه محتوی مقادیر سرب زیاد در نیمه اول دوران بارداری باعث ایجاد اختلالاتی در رشد شبکیه چشم می شود و ممکن است موجب نقص هایی در سیستم بینایی جنین شود (۸۹). مسمومیت با سرب به صورت عوارض بالینی از جمله درد های شدید عضله شکمی، تشویش، نگرانی، زود خشمی و کم خونی بروز خواهد کرد (۹۰و۶).

بحث و نتیجه گیری

در مکتب اسلام بر رعایت بهداشت و پیشگیری از بیماری های مختلف به خصوص اندام هایی که مداوم با محیط در ارتباط بوده و آگاهی انسان به کیفیت عملکرد آنها می افزاید بسیار توجه شده است. چنانچه در تعالیم خود چه به طور مستقیم در قرآن کریم و چه غیر مستقیم در سنت و آداب زندگی پیشوایان این مکتب به عنوان اسوه و الگوی پیشرفت و تکامل و سلامت برای سایر مسلمانان جهان، دستورات فرامین متعددی را ارائه کرده است. اهمیت این مطلب چنان است که در تمامی اعمال و فرمایشات معصومین (ع) و سایر بزرگان مکتب اسلامی به ضرورت و اهمیت پیشگیری از بروز و شیوع بیماری های مختلف با علم به آگاهی و توجه به اصول وقوع آن بسیار تأکید شده است. در منابع اسلامی تنها به مباحث پیشگیرانه توجه نشده و به گونه ای خاص به درمان صحیح و به هنگام نامطلوبات نیز پرداخته شده است. توجه به موضوع بهداشت و سلامت در آیه های متعدد از سوره های مبارک قرآن کریم آشکار می باشد. از جمله در سوره شعرا آیه ۸۰، از ابراهیم خلیل (ع) نقل می کند که فرمود: «و چون بیمار شوم اوست که شفایم می دهد» (۹۱). تأمل در آیه فوق یادآور این امر است که خداوند متعال در آموزه های خود از طریق فرستادگانش بیماری ها و راه های درمان آنها را نشان داده که همه به خواست و اراده او می باشد.

در ترجمه کلام خداوند متعال در سوره مائده آیه ۱۶ «یَهْدی بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوانَهُ سُبُلَ السَّلامِ وَ یُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَی النُّورِ بِإِذْنِهِ وَ یَهْدیهِمْ إِلی صِراطٍ مُسْتَقیمٍ» آیت الله مکارم شیرازی می فرماید: خداوند به سبب آن (نور و کتاب) کسانی را که (ایمان آورند و) از رضای او پیروی کنند به راه های سلامت (که راه اصول و فروع دین است) هدایت می کند و آنها را از تاریکی ها (ی کفر و نفاق و فسق) به سوی نور به توفیق خود بیرون می آورد و به سوی راهی راست هدایت می کند (۹۲). همچنین در سوره نساء آیه ۱۳۴ می فرماید: «مَنْ کانَ یُریدُ ثَوابَ الدُّنْیا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوابُ الدُّنْیا وَ الْآخِرَةِ وَ کانَ اللَّهُ سَمیعاً بَصیراً» هر که ثواب و نعمت دنیا را طالب است (از خدا بخواهد که) ثواب دنیا و آخرت نزد خداست و خدا شنوا و بیناست. بنابراین انسان می تواند با پیوند به خدا و تبعیت از برنامه هایی که او برای زندگانی بشر ارائه کرده به بزرگترین نعمت الهی دست یافته و نه تنها آخرت بلکه سلامت و سعادت و خوشبختی دنیای خود را نیز تأمین نماید (۹۱).

لطف اعطای دانش گسترده و علم خارق العاده به معصومین (ع) و لطف آنها به پیروانشان موجب شده که تفحص و تفسیر در آداب زندگی و گفتارشان آموزه های بسیاری در پی داشته باشد و در این خصوص امام رضا (ع) می فرماید: «آنگاه که خداوند بنده ای را برای عهده داری کارهای بندگان خویش برگزیند، سینه وی را برای این کار فراخ می سازد و سرچشمه های حکمت را در دل او به ودیعت می گذارد و دانش را به تمامی به او الهام می کند و از آن پس، او نه در پاسخی فرو می ماند و نه از راه صواب سرگشته می گردد» (۹۳). این ارتباط با منبع بی پایان علوم الهی را می توان در فرمایش حضرت علی (ع) متوجه شد چرا که مکرر خطاب به مردم می فرمود: هر چه می خواهید از من بپرسید (۹۴). از آنجا که همه فرستادگان برحق خداوند از چنین دانشی برخوردار بوده اند، در پاسخ دادن به مسائل علمی در نمی ماندند. بررسی دقیق احادیث علمی و انواع دانش های اهل بیت (ع) نشان می دهد که پیامبر اسلام و اهل بیت آن حضرت بسیار به موضوع بهداشت و سلامت و سایر علوم توجه داشته‌اند و این مهم را نه از راه تحصیل بلکه توسط الهامات الهی کسب و ترویج می داده اند (۹۵).

پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «نِعمَتانِ مَکفُورَتانِ الأَمنُ وَ العافِیَةُ»؛ دو نعمت است که ارزش آن بر مردم پوشیده است، یکی نعمت امنیت و دومی نعمت سلامتی (۹۶). امام علی (ع) می فرمایند: «لا لِباسَ أجمَلُ مِنَ السَّلامَةِ» هیچ لباسی زیباتر از سلامتی نیست (۹۴). مام صادق (ع) فرموده است «خمس خصال من فقد منهن واحدهخ لم یزل ناقص العیش، زایل العقل، مشغول القلب: فاولادها صحه البدن و الثانیه الامن و... پنج چیز است که حتی اگر یکی از این پنج چیز برقرار نباشد، زندگی ناقص و ناگوار

[Downloaded from iahj.ir on 2026-09-07]

است، عقل نابود می شود و مایه ی دل مشغولی می گردد. اولین این پنج چیز سلامتی و دومین آن امنیت است (۹۷). یکی از شایع و روشن ترین توجهات آن بزرگواران اهمیت به امر بهداشت و سلامت چشم می باشد به طوری که در بیش از ۷۰ حدیث و روایت به کاربرد نافع سرمه و آداب صحیح استفاده از آن تأکید فراوان شده است. امروزه سرمه از منابع مختلف به طرق مختلف تهیه و در بازار انواع کشور ها به خصوص کشور های اسلامی عرضه می گردد. با توجه به اثر تغییرات مکانی و زمانی بر نوع و خصوصیات منابع تهیه آن و اینکه سرمه های امروزی از دیگر منابع متفاوت از گذشته و نامعلوم تهیه می شوند در آزمایشات مختلف محققان به وجود ترکیبات سمی و خطرناک و آلوده در آنها بسیار هشدار داده اند. در برخی منابع به خصوص در عربستان، سرمه عرضه شده را مطابق با سرمه زمان پیامبر معرفی و به فروش می رسانند اما گزارشات متعدد، از آلودگی به خصوص محتویات غلظت بالای فلز سمی و سنگین سرب در آنها خبر می دهند. علاوه بر این با توجه به برخی برداشت ها، شواهد و اشارات احادیث در مورد رنگ و مکان تهیه سرمه در گذشته گمان می رود که سرمه اصیل نیز خود محتوی عناصری همچون سرب بوده است. اینکه غلظت این نوع فلزات در آن کم بوده یا زیاد نامشخص و قابل تعیین نمی‌باشد اما آنچه مهم و در خور توجه می باشد این است که زندگی امروزی دریافت انواع فلزات سنگین از جمله فلز سرب را به طرق مختلف تنفس، تماس پوستی و گوارشی در بدن تمامی اقشار جامعه تا حد زیادی افزایش یافته و آنها را در مرز ایجاد خطر قرار داده است. بنابراین با فرض اینکه حتی سرمه نیز اصیل باشد انسان امروزی نسبت به آن زمان، سطح بیشتر و متفاوتی از فلزات در جسم خود را دارا می باشد. لذا هرگونه عامل یا عمل فزاینده این نوع فلزات خود خطر بروز مشکلات بهداشتی را سبب خواهد شد. لذا توصیه می شود هرگونه استفاده از هر نوع سرمه یا مواد مشابه تحت نظارت و مشورت پزشک متخصص انجام پذیرد. به این نکته نیز توجه داشته باشید که بسیاری از سرمه های دست ساز امروزی آلوده به میکروارگانیسم های عفونت دهنده چشمی و یا محتوی ترکیبات و عناصر نامطلوب از جمله ذرات زبر خراش دهنده قرنیه می باشند و استفاده از آنها جایز نیست. در این خصوص نیز این نیاز احساس می شود که متخصصان و چشم پزشکان در تهیه و توزیع صحیح سرمه در کشور نظارت و دخالت تام داشته باشند. بنابراین می توان نتیجه گرفت استعمال سرمه بسیار نافع است اگر از منابع سالم، مورد اطمینان و تحت نظارت کارشناسان مربوطه تهیه شده باشد و محتاطانه و با دقت مورد استفاده قرارگیرد.

[Downloaded from iahj.ir on 2026-09-07]

References

1. Doughty MJ. Rose bengal staining as an assessment of ocular surface damage and recovery in dry eye disease- A review. J Contact Lens and Anterior Eye 2013; 36(6): 272-280.
2. Gilliland G. Dacryocystitis. In: Agarwal S, Agarwal A, Apple DJ, Buratto L, Alio JL, Pandey SK, Agarwal A, editors. Textbook of Ophthalmology. 1st ed. New Delhi: Jaypee brothers Medical Publishers (P) Ltd 2002; 733.
3. Teixeira L, Dubielzig RR. Haschek and Rousseaux's Handbook of Toxicologic Pathology. University of Wisconsin-Madison, Madison, WI, USA: Systems Toxicologic Pathology 2013; 3064.
4. Alam Mahmood Z, Khan Usmanghani SZ, Muhammad Mohtashasheemul Hasan OA, Sarwat Jahan AS, Rabail Z, Misbah Z. Kohl (Surma): Retrospect and Prospect Pak. J Pharm 2009; 22(1): 107-122.
5. Cartwright J C. Kohl as traditional women's adornment in North Africa and the Middle East. Introduction to Harquus part 2, 2005: 1-9.
6. Hoseini M. Mizane Sorb dar Surmehay Poodri morede masraf dar kerman. J Olompezeshki Kermanshah. 1389; 17(2): 74-167 [In persian].
7. Hardy A, Walton R, Vaishnav R. Composition of eye cosmetics (kohls) used in Cairo. J Environ Health Res 2004; 14(1): 83-91.
8. Use and Knowledge within the Glasgow Asian Community. Public Health 1986; 100: 325.
9. Dastjerdi M, Foroghi M, Fazel M, Hasan Zadeh A and et al. Determination of lead concentration in solid and liquid lipsticks available in Iran-Kerman. J Hormozgan Medical Science 2012; 8(3): 487-492 [In Persian].
10. Thyssen J P, Linneberg A, Menné T, Nielsen N H, Johansen J D. No association between Nickel allergy and reporting cosmetic dermatitis from mascara or eye shadow: a cross-sectional general population study, J Eur Acad Dermatol 2010; 24(1): 722–725.
11. Sinaie M. Iranian women show passion for beauty [Online]. 2010 [cited 2010 Apr 14]; Available from: URL: http://www.gab-ibn.com/IMG/pdf/Ir1-_Iranian_women_show_passion_for_beauty.pdf
12. Sainio EL, Jolanki R, Hakala E, Kanerva L. Metals and arsenic in eye shadows. J Contact Dermatitis 2000; 42(1): 5-10.
13. Ghavami S. phenomenon due to the used cosmetics material [online]. 2014. Available from: URL: http://alhc.qums.ac.ir/Portal/file/?164966/arayesh.pdf
14. Malakootian M, Pourshaaban M, Eskandari BS. Determination of lead concentration in solid and liquid lipsticks available in Iran-Kerman. J Hormozgan medical since 2012; 16(3): 241-246 [In persian].
15. World Wide Web page (no author). Choosing the right sunglasses. [online]. 2014. Available from: URL: http://www.razieyeclinic.com/index.php/2013-02-02-12-09-40/2013-42-42-12-08-49
16. Karim N, Jallad A, Hartmut G. Characterization of a hazardous eyeliner (kohl) by confocal Raman microscopy, J Hazardous Materials 2005; 124: 236–240.
17. Simmons R N, Naisha A. The Book of Stones: Who They Are and What They Teach. North Atlantic Books 2007: 465.
18. Hashmi Z B, Fahad A. Use Surma- Stay protected against harmful rays emitted by your computer and TV screens. [online]. 2014. Available from: URL:www.hashmisurma.com/images/tips_for_eyes.pdf
19. Kaushal D. Fashion for your eyes only. The Tribune India, (Online edition) 2008: 1-2.
20. Sadatfar A, Mirzaii M, Fromadi A, Mashku M. Study of Antimicrobial Effects of gram positive and gram negative bacteria Kohl on Thursday in vitro, [undergraduate thesis]. [Kerman]: Kerman Medical of science; 2001 [In persain].
21. Mosavi M. Kohl is the best medicine for the treatment of presbyopia. [online]. 2014. Available from: URL: http://www.imna.ir/vdcfced1.w6dx0agiiw.html
22. Hardy R, Vaishnav Z, Al-Kharusi H, Worthing MA. Composition of eye cosmetics (Kohls) used in Oman. J Ethnopharmacology 1998; 60: 223–234.

[Downloaded from iahj.ir on 2026-09-07]

23. World Wide Web page (no author). Eye Health Traditional Medicine. [online]. 2014. Available from: URL:http://www.takbanoo.ir/archives/24022
24. World Wide Web page (no author). Kohl medical mystery of ancient Egypt. [online]. 2014. Available from: URL: http://www.pezeshk.us/?p=20006.
25. World Wide Web page (no author). Do not be afraid of the lead from Surma. [online]. 2014. Available from: URL: http://www.jamnews.ir/TextVersionDetail/226784
26. Al-Kaff A, Al-Rajhi A, Tabbora K, El-Yazigi A. Kohl-the traditional eyeliner: use and analysis. Ann Saudi Med 1993; 13(1): 26-30.
27. Al-Hazza SAF, Krahn PM. Kohl: a hazardous eyeliner. Int Ophthalmol 1995; 19(2): 83-88.
28. Hardy AD, Walton RI, Vaishnay R, Myers KA, Power MR, Pirrie D. Chapter 5 Egyptian eye cosmetics ("Kohls"): Past and present. Physical Techniques in the Study of Art، Archaeology and Cultural Heritage 2006; 1: 173–203.
29. Bassal HN. Elemental Composition Study of Kohl Samples. Arab Journal of Nuclear Science and Applications 2013; 46(3): 133-140.
30. Hardy HS, Vaishnav R. A study of the composition of some eye cosmetics (kohls) used in the: United Arab Emirates. Journal of Ethnopharmacology 2002; 80: 137-145.
31. Baptiste W. Kohl – The precursor to modern mascara. EzineArticle 2008: 1-4.
32. World Wide Web page (no author). Kohl medical mystery. [online]. 2014. Available from: URL: http://varesaneentezar9.blogfa.com/post-79.aspx
33. Mostadrak Alvasael, Jelde aval, Abvaab Adaabe Alhemam, Baabe 30, Hadith aval [Arabic].
34. Lamghani. 1: 106 [Arabic].
35. Baharal anvaar. 97 and 73: 103: 239 [Arabic].
36. Mostadrak Alvasel, Abvaab Adaab Alhamam. 1; 29: Hadith 2 [Arabic].
37. Alferdos. 1: 311, Hadith 4937 and An hazife ben Aliman, kanz Alamal. 6: 646, Hadith 17208 [Arabic].
38. Kanz alemal. 10: 51, H28314 [Arabic].
39. Kanz alemal. 6: 645, H 17200 [Arabic].
40. Almoajam alvasat. 2: 11, Hadith 1064 and an mohamad ebne hanife, kanz alemal. 6: 646, Hadith 17205 and naghlan an halile al ovlia, kalahoma an emam ali alaihe salam; daema alsalam. 2: 146, Hadith 517 and nahve, bahar anvar. 62: 151, Hadith 26 [Arabic].
41. Altarmazi S. 4: 389, Hadith 2048 and kanz alemal. 10: 19, Hadith 28162 [Arabic].
42. Monad ebn hanbal. 5: 388, H 15906 and kanz alemal. 6: 645, Hadith 17198 [Arabic].
43. Alsonan alkabri. 4: 262 [Arabic].
44. Daema aleslam. 2: 164, Hadith 591 [Arabic].
45. 45- Savab alamal: 40, Hadith 3 and mkarem alakhlagh. 1: 110, Hadith 241 and vazad fi zileh, aldavat: 46, Hadith 193 and Bahar alanvar.76: 94, Hadith 5 [Arabic].
46. Bahar alanvar. 59: 146 [Arabic].
47. khasal. 1, be naghl az baharal anvaar 73: 94 [Arabic].
48. khasal. 1: 113, be naghl az baharal anvaar 73: 94 [Arabic].
49. Bahar alanvar. 4: 95 [Arabic].
50. Savab alamal: 22, be naghl az bahar alanvaar.73: 94 [Arabic].
51. Alkafi. 6: 494, Hadith 10 and alkhesal: 18, Hadith 63 and savabolamal: 41, Hadith 4 and makarem akhlagh. 1: 109, Hadith 235 and Bharal anvaar. 76: 94, Hadith 95 and Hadith 11 [Arabic].
52. Makaremolakhlagh, p 49, be naghl az bahar alanvar, jelde 73, p 96 [Arabic].
53. Makaremolakhlagh, p 48, be naghl az bahar alanvar, jelde 73, p 96 [Arabic].
54. World Wide Web page (no author). Kohl importance and benefits of used it. [online]. 2014. Available from: URL: http://www.tebyan-ardebil.ir/description.aspx?id=12125
55. vasael alshie. 1: 412 [Arabic].
56. Mkarem alakhlagh: 49, be nahghl az bahar alanval. 73: 96 [Arabic].
57. Alkafi.6: 494, Hadith 9 [Arabic].
58. Vasel alshie. 1: 413 [Arabic].

[Downloaded from iahj.ir on 2026-09-07]

59. Vasel alshie. 1: 410 [Arabic].
60. Daneshname ahaadith pezeshki. 1: 382 [Arabic].
61. Alkafi. 8: 383, Hadith 581 and Bahar alanvar. 62: 149, Hadith 21 [Arabic].
62. Felmasdar: (somma faghsel), valtasvib men alanvar [Arabic].
63. Tebol aeme laabani bastam: 87 and Bahar alanvaar.62: 147, Hadith 16 [Arabic].
64. Kanz alamal. 6: 646, Hadith 5 and 1720 [Arabic].
65. Tebol aeme: 93, be naghl az bahar anvar.73: 95 [Arabic].
66. Bahar alanvar.73: 96 [Arabic].
67. Alkafi.6: 491, Hadith 491 and Hadith 13 and Makerem alakhlagh.1: 1530, Hadith 401 and Bahar alanvaar. 76: 122, Hadith 12 [Arabic].
68. Alkafi. 8: 383, Hadith 583 and Bahar alanvar. 62: 150, Hadith 23 [Arabic].
69. Alkafi. 6: 494, Hadith 4 [Arabic].
70. Ma beine almaghoofina asbetna men bahar alanvar [Arabic].
71. Felmasadr: (beleshagh), valtasvib men bahar alanvar [Arabic].
72. Tebo alaeme labani bastam: 87, bahr alanvar. 62: 147, Hadith 17 [Arabic].
73. Bahar alanavr. 73: 95 [Arabic].
74. Ebne ghodame dar almaghni.1: 106, az payambar akram (Sali alah aleihe va ale) karde ast.
75. Bahar alanvar.73: 97 [Arabic].
76. Vasael alshie.1: 411 [Arabic].
77. Almostadrak. 1 and Abvab adam alhamam babe 31, Hadith 3 [Arabic].
78. Majmaol Bahrein .1: 251, harfe S [Arabic].
79. Loght name dehkhoda.2: 1010 [Arabic].
80. Roze almotaghin. 1: 176 [Arabic].
81. Alhadaegh alnazera.5: 575 [Arabic].
82. Alsonane alkobra. 3: 245 and Shbih in revayat dar mostadrek alvasael. 1, and adaabe alhemam babe 30. 1 [Arabic].
83. Vasel alshie. 1: 414 [Arabic].
84. Bahar alanvaar. 59: 287 [Arabic].
85. Al-Ashban MA, Shah AH. Kohl (surma): a toxic traditional eye cosmetic study in Saudi Arabia. J Public Health 2004; 118: 292–298.
86. Dwivedi R S. Lead Exposure alters the drug metabolic activity and the homeostasis of essential metal ions in the lenticular system of the rat. J Environ Pollut 1996; 94(1): 61-66.
87. Smith D.R, Flegal A.R. Lead in the biosphere: recent trends. Ambio 1995; 24(1): 21-23.
88. Jallad KN, Hedderich HG. Characterization of a hazardous eyeliner (kohl) by confocal Raman microscopy. J Hazard Mater 2005; 124(1-3): 236-240.
89. Gemmel A, Tavares M, Alperin S, Soncini J, Daniel D, Dunn J and et al. Blood lead level and dental caries in school-age children. J Environ Health Perspect 2002; 10 (10): 625-630.
90. Bruyneel M, Caluwe J P, des Grottes J M, Collart F. Use of kohl and severe lead poisoning in Brussels. J Rev Med Brux 2002; 23(6): 519-522.
91. Qoran Karim. Translated by: Elahi Ghomshei M, 5th ed. Qom: Rashidi; 1995 [In Persian].
92. Qoran Karim. Translated by: Shirazi M, 5th ed. Qom: Rashidi; 1995 [In Persian].
93. Hoseini SAA."Islam and Dentistry"[Undergraduate thesis]. [Tehran]: Shahid Beheshti dental school; 1995 [In Persian].
94. Khosravi M, Pour Mehdi M, Nooribayat Sh. Prevention and oral and dental hygiene from Islamic point of view. J Islam and Health 2014; 1(1): 38-47.
95. Koleini MYE. Osool Kafi, translated by: Kamarehi Sheikh MB, corrected by: Behbodi MB, Ghafari AA, 5th ed. [unknown]: Maktab-ol-islamiah; 1980; (1-6): 202-300 [In Persian].
96. Bahar alanvaar, Majlesi. 78: 170, Hadith 1 [Arabic].
97. Mommad ebne yaghoob klini. Osoole Kafi. Tarjomeh Hosein ostad vali. Daarolsaghalein press. 1411; 1: 27 [Arabic].

[Downloaded from iahj.ir on 2026-09-07]

Islam and Health Journal
Babol University of Medical Sciences

Babol Univ. of Med. Sciences
Islam and Health Journal/ 2014; 1(2): 51-62

Health care of eyes based on Islamic sources (Case study: Surma)

Received: 29 Jun 2014 Accepted: 5 Sep 2014

Javan N (BSc)[1]
Afsharnia M (PhD)[2]
Mohammadzade AR (PhD)[2]
Biglari H (MSc)[2*]

1. Research and Health Promotion Center, Zahedan University of Medical Sciences, Zahedan, Iran
2. Research and Health Promotion Center, Gonabad University of Medical Sciences, Gonabad, Iran

[*]**Corresponding Author:**
Biglari H, Research and Health Promotion Center, Gonabad University of Medical Sciences, Gonabad, Iran

Tel: +98 51 57225027
Fax: +98 51 57223814
Email: Biglari.h@gmu.ac.ir

Abstract

Introduction: The eye of human is one of the most complex organs. Every day regardless to this subject, all of us look at the various and beautiful scenes of nature for hours. We can see the near and far objects and keep ourselves from possible hazards of the environment. This sensitive organ is vulnerable more than other organs due to the excessive exposure to the external stimuli. Certainly, eye needs more care by considering the importance of its conception for each individual. This article was discussed the advantages of using Surma in the care and health of human eyes according to Islamic Hadith.

Methods: The eye care is not new discussion and it has been dealt with from many years ago. The salient points of eye care could predate the rise of Islam, the life of its missionaries, the innocent people (PBUT) who were the pattern of purity and health and the greatest scientists of the world. They consequently recommended using the beneficial natural materials for eyes such as Surma (Ethmed, Kajal and Kohl). Therefore, the aim of this study was to investigate the eye health through the scientific and Islamic resources of libraries about Surma.

Findings: Surma is soothing and protective object for eyes against the sunlight, it treats the eye infections and it is a natural substance for makeup of eyelashes if it is provided from the reliable source. Using and applying principles of Surma were emphasized in more than 70 authentic Hadith and narrations. But if Surma is polluted by high concentrations of contaminants such as lead, cadmium, nickel and particularly microbial ones, it itself will hurt the eye.

Conclusion: Using of Surma is very lucrative especially if it is made from safe and sure source.

Keywords: **Eye, Health, Lead sulfide, Traditional medicine, Cosmetics [Pharmacological action]**

[Downloaded from iahj.ir on 2026-09-07]